

نقش شبکه‌های اجتماعی در استحکام و تزلزل خانواده

زهرا محمدی و فاطمه معصومی^۱

چکیده:

با گسترش فناوری اطلاعات، شبکه‌های اجتماعی به عنوان یکی از پدیده‌های نوین در دنیای ارتباطات، تأثیر عمیق و گسترده‌ای بر روابط میان اعضای خانواده داشته‌اند. این شبکه‌ها همچون شمشیری دو لبه از یک سو می‌توانند باعث استحکام خانواده و از سوی دیگر آسیب‌هایی را متوجه این کانون مقدس کنند. در این راستا، هدف پژوهش حاضر این است که با اتخاذ رویکردی توصیفی-تحلیلی، نقش شبکه‌های اجتماعی را در دو بخش استحکام و تزلزل خانواده مورد بررسی قرار دهد. نتایج این نوشتار، حاکی از این است که حوزه تعلیم و تربیت شامل سه بُعد شناختی، عاطفی و رفتاری است که این شبکه‌ها تنها در بعد شناختی با ارائه محتواهای آموزشی و مهارتی در زمینه‌های مختلف می‌توانند در استحکام بخشی خانواده مؤثر باشند اما در دو بعد عاطفی و رفتاری نه تنها کمکی به تقویت روابط اعضای خانواده نکرده؛ بلکه با ایجاد آسیب‌هایی از جمله: اعتیاد به این شبکه‌ها، کاهش ارتباطات کلامی، افزایش بدبینی و بی‌اعتمادی، افزایش خیانت، افزایش طلاق عاطفی و افزایش مصرف‌گرایی، کانون خانواده را متزلزل کنند؛ زیرا این شبکه‌ها جایگزین خطرناکی برای لحظاتی است که زن و شوهر می‌توانند در کنار یکدیگر داشته باشند. بنابراین جنبه آسیب‌رسانی این شبکه‌ها بسیار بیشتر از استحکام بخشی آن‌ها است به طوری که قابل مقایسه با یکدیگر نیستند.

کلیدواژه‌ها: شبکه‌های اجتماعی، خانواده، استحکام و تزلزل.

^۱-سطح سه، مدرسه علمیه فاطمیه(س) انار. (اساتید)

مقدمه

خانواده نهادی مقدس و از اصیل‌ترین پایه‌های زندگی اجتماعی است که بقا و دوام جامعه انسانی به دوام این کانون بستگی دارد و صلاح و فساد فرد و اجتماع در گرو صلاح و فساد خانواده است. از مهم‌ترین معیارهای خانواده مستحکم، وجود پیوندهای عاطفی میان اعضای آن است. البته عوامل گوناگونی به این روابط عاطفی آسیب رسانده و هنجارهای اصیل خانواده را مورد تهدید قرار داده است. شبکه‌های اجتماعی به منزله پدیده‌ی هزاره سوم و یکی از بزرگترین دستاوردهای بشری، کارکردهای زیادی در حوزه‌های مختلف اجتماعی سیاسی و فرهنگی دارد، با رواج این پدیده در خانواده‌ها، علاوه بر اینکه می‌تواند تا حدی به تقویت و استحکام خانواده کمک کند؛ اما از مهم‌ترین عوامل تهدید کننده بنیان خانواده به شمار می‌رود؛ زیرا استفاده نادرست از این شبکه‌ها موجب اختلال در روابط زوجین و در نهایت تزلزل و آسیب رسانی به این نهاد مقدس می‌شود؛ از این رو ضرورت دارد که در این نوشتار نقش شبکه‌های اجتماعی در استحکام و تزلزل خانواده مورد بررسی قرار گیرد.

در رابطه با موضوع مورد بحث کتاب و مقالاتی نوشته شده:

۱- کتاب «شبکه‌های مجازی و خانواده» از کیومرث فرحبخش و محمدرضا خبازی که در سه بخش به بررسی مطالب خود پرداخته. بخش اول: رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی. بخش دوم: شبکه‌های اجتماعی و تأثیر آن بر خانواده و بخش سوم: مدیریت رسانه‌ها در خانواده.

۲- کتاب «شبکه‌های اجتماعی و خانواده» از سعید سلیمی و جابر پوریانی که به صورت پاورپوینت چهارده مورد از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی بر فرزندان را مورد بررسی قرار داده است.

۳- مقاله «نقش الگوی مطلوب شبکه‌های اجتماعی در تحکیم بنیان خانواده» از ایرج فیلی، محمدباقر حبی و محمود پاکیزه که به صورت کاربردی و پیمایشی و به صورت جامعه آماری نقش شبکه‌های اجتماعی را در تحکیم خانواده مورد بررسی قرار داده اند.

۴- مقاله «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر روابط زوجین و نقش حسادت و نظارت زناشویی» از مسعود کیانی، حمید رحیمی و آزاده مللی که پژوهش خود را از نوع همبستگی با روش نمونه

گیری تصادفی و میدانی به بررسی نتایج منفی شبکه های اجتماعی بر روابط زناشویی پرداخته اند.

تحقیقات پیشین که به موضوع نقش شبکه های اجتماعی و تأثیرات مثبت و منفی آن بر خانواده پرداخته شده، بیشتر از منظر آسیب ها و آن هم به صورت تک بعدی تنها به بررسی یک آسیب با روش کاربردی و آماری پرداخته اند. با وجود اهمیت موضوع کتاب های زیادی در این زمینه نوشته نشده و آنچه که موجود است به طور اختصار در چند خط آثار مثبت شبکه های اجتماعی بر خانواده را بیان می کنند و سپس به صورت کلی به بررسی آسیب ها پرداخته اند؛ اما این نوشتار در صدد است علاوه بر نقش شبکه های اجتماعی بر استحکام خانواده به چند آسیب که خانواده را دچار تزلزل می کند، بپردازد؛ هرچند که تأثیر منفی شبکه های اجتماعی در کانون خانواده بسیار بیشتر از تأثیر مثبت آن است.

الف – مفهوم شناسی

در این قسمت سه مفهوم: شبکه های اجتماعی، استحکام خانواده و تزلزل خانواده مورد بررسی قرار می گیرد.

۱- شبکه های اجتماعی

شبکه های اجتماعی از نتایج فناوری های وب ۲ هستند. وب ۲ به فناوری ای اطلاق می شود که به کاربران امکان تولید محتوا، اشتراک گذاری اطلاعات و علاقه مندی های خود از جمله: عکس، فیلم، فایل و هرگونه داده ی دیگر را فراهم می کند. همچنین این شبکه ها ابزارهایی هستند که از طریق پیامک، ایمیل و وبسایت های مخصوص اشتراک گذاری، عکس، فیلم و ثبت نظرات از طریق اینترنت، به آشنایی و ارتباط افراد مختلف با یکدیگر کمک می کنند.^۱

^۱- فرحبخش و خبازی، شبکه های مجازی و خانواده، ص ۸.

۲- استحکام خانواده

استحکام کلمه‌ای عربی از «استحکم» به معنای ایمن سازی، پایداری، قوت و ثبات است.^۱ خانواده مستحکم خانواده‌ای است که با ایجاد محیطی امن و حمایت‌گر می‌تواند به رشد و توسعه‌ی شخصیت اعضای خود کمک کند و از بروز مشکلات جلوگیری کند. وابستگی طبیعی دو همسر به یکدیگر و نقشی که هر یک در ارضا نیازها و تمایلات یکدیگر دارند، آن‌ها را سخت به یکدیگر نیازمند کرده؛ به‌طوری که این وابستگی و نیاز متقابل و آثار متنوع آن در تمام زندگی زن و شوهر به گونه‌ای جلوه‌نمایی می‌کند و ضامن تحکیم و ثبات خانواده خواهد بود.^۲

۳- تزلزل خانواده

تزلزل واژه‌ای عربی از ریشه زلزل، به معنای لرزش، تکان خوردن و بی‌ثباتی است.^۳ تزلزل خانواده به معنای ناپایداری و عدم ثبات در ساختار و روابط اعضای خانواده است که در اثر عوامل گوناگونی رخ می‌دهد و منجر به بروز مشکلات عاطفی روانی و اجتماعی می‌شود. به عبارت دیگر، خانواده متزلزل خانواده‌ای است که بر اثر دلایل گوناگونی از جمله استفاده غیر صحیح از شبکه‌های اجتماعی، محبت و عاطفه در بین اعضای آن از بین رفته و رابطه صمیمانه بین آن‌ها وجود ندارد و در برآورده کردن نیازهای عاطفی یکدیگر تلاشی نمی‌کنند به طوری که هر کسی به کار خود مشغول است و بدون آن‌که رفتار خود را با دیگران هماهنگ کند.^۴

ب- نقش شبکه‌های اجتماعی در استحکام خانواده

شبکه‌های اجتماعی به عنوان یکی از پدیده‌های نوین دنیای امروز اثرات عمیق و گسترده‌ای بر ساختار خانواده دارند که در این قسمت به بررسی نقش این شبکه‌ها در استحکام نهاد خانواده پرداخته خواهد شد.

^۱- الزیارت، احمد حسن و دیگران، المعجم الوسیط، ص ۳۴.

^۲- بستان، حسین، اسلام و جامعه‌شناسی خانواده، ص ۱۷۷.

^۳- الزیارت، احمد حسن و دیگران، المعجم الوسیط، ص ۲۵۶.

^۴- حسین زاده، علی، خانواده موفق، ص ۵۷.

حوزه تعلیم و تربیت شامل سه بُعد: شناختی، عاطفی و رفتاری است. بعد شناختی شامل مواردی مانند: آموزه ها و باورهای دینی، آگاهی بخشی نسبت به سبک زندگی و ادراک سازی نسبت به عوامل تقویت خانواده است. بُعد عاطفی دارای عناصری همچون: صمیمیت و رفاقت، تعامل و ارتباط کلامی، همدلی و رضایتمندی می باشد. بُعد رفتاری نیز دربردارنده اموری مانند: فرهنگ سازی، پایبندی به خانواده، مسئولیت پذیری و تداوم و بقای نسل است.^۱

بر اساس تحقیقات به عمل آمده، کارکرد شبکه های اجتماعی را در هر یک از ابعاد شناختی عاطفی و رفتاری مورد بررسی قرار داده اند و نتایج تحقیقات نشان می دهد که بُعد شناختی بالاترین رتبه را درکسب کرده و بعد عاطفی کمترین رتبه را به دست آورده است. به عبارت دیگر کارکرد شبکه های اجتماعی در زمینه شناخت آموزه ها و باورهای دینی و همچنین آشنایی با مهارت های زندگی بیشترین رتبه را به دست آورده و در زمینه ایجاد فضایی صمیمی و رفاقتی کمترین رتبه را کسب نموده است. بنابراین شبکه های اجتماعی تنها در شناختی می توانند موجب تحکیم بخشی به نظام خانواده باشند؛ اما در بعد عاطفی و رفتاری کمک چندانی به استحکام خانواده نداشته اند.^۲

برای شکل گیری یک خانواده سالم و مستحکم علاوه بر انتخاب درست و آگاهانه به دست آوردن دانش و اطلاعات در زمینه های مختلف جهت شروع و ادامه یک زندگی مشترک برای زن و شوهر امری بدیهی است تا در آینده به صرف ایجاد کوچک ترین ناسازگاری کانون خانواده را با بحران مواجه نکنند. ارائه آموزش ها و اطلاعات مفید از طریق شبکه های اجتماعی می تواند نقش بسزایی در استحکام خانواده داشته باشد؛ زیرا این شبکه ها از طریق انتشار مطالب آموزشی به اعضای خانواده کمک می کنند تا مهارت های لازم برای مواجه شدن با چالش های زندگی را فراگیرند. این اطلاعات می تواند شامل موضوعاتی مانند: بهداشت و سلامت، مشاوره و راهنمایی برای تقویت روابط بین زوجین، تربیت فرزندان و در کل مهارت- های زندگی باشد.^۳

۱- فیلی، حبی و پاکیزه، نقش الگوی مطلوب شبکه اجتماعی در تحکیم بنیان خانواده، ص ۶.

۲- همان، ص ۲۰

۳- محمد معشوق بن علی، اسلام در اخلاق در شش دین جهان، ج ۱، ص ۵۴.

گرایی، مدگرایی نیز از مطرح ترین مسائل نوپدید اجتماعی عصر حاضر است؛ مدگرایی یعنی نوعی مصرف که نه فقط برای رفع نیازهای زیستی؛ بلکه بیشتر برای اهداف اجتماعی صورت می گیرد. اسلام با تأکید بر تأمین نیازهای زندگی خود و افراد تحت تکفل با معیار اعتدال و میانه روی در مصرف، مسلمانان را از هرگونه اسراف و تبذیر منع کرده است.^۱ به طوری که در مذمت اسراف کاران همین بس که آن را برادران شیاطین معرفی می کند.

«إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفَّالًا»^۲

قطعا اسراف کاران برادران شیطانها هستند.

شبکه های اجتماعی مجازی از مهم ترین ابزارهای ارتباطی و بازاریابی به شمار می آیند که روند صعودی چشمگیری در جذب مخاطبان خود داشته اند؛ به طوری که تحقیقات نشان می دهد بین میزان حضور و فعالیت در شبکه های اجتماعی با مصرف گرایی رابطه مستقیمی وجود دارد. به عبارت دیگر هرچه حضور فرد در این شبکه ها بیشتر باشد، گرایش او نیز به مدگرایی و مصرف افزایش خواهد داشت.^۳

از جمله کارکردهای منفی شبکه های اجتماعی ترویج فرهنگ مصرف گرایی و افزایش انتظارات مالی در خانواده است. تبلیغات تجاری که به طور مداوم در رسانه ها منتشر می شود نیاز کاذب در افراد ایجاد کرده و آنها را به خرید و مصرف بیش از اندازه وادار می کند که پیامد چنین امری وارد آمدن فشارهای مالی زیاد بر خانواده است و همین امر باعث ایجاد تنش و اختلاف در خانواده و در نتیجه تضعیف رابطه بین اعضای خانواده خواهد شد.^۴

^۱-سیدی نیا، مصرف و مصرف گرایی از منظر اسلام و جامعه شناختی اقتصادی، ص ۱۱.

^۲- اسراء، ۲۷.

^۳- رهبر قاضی و کوشکی، نقش جنسیت در مصرف گرایی سیاسی شهروندان، ص ۱۵.

^۴-کرامتی مقدم، کرامتی مقدم و حیدریانی، مروری بر تأثیرات شبکه های اجتماعی در شکل گیری و تشدید مصرف گرایی و مدگرایی در جامعه، ص ۱۸.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با عنوان نقش شبکه‌های اجتماعی در استحکام و تزلزل خانواده است. از آنجاکه شبکه‌های اجتماعی در عصر حاضر جز جدایی ناپذیر زندگی انسان قرار گرفته‌اند و تأثیر فراوانی بر روابط اعضای خانواده دارند؛ بنابراین تحقیق درباره‌ی نقش این شبکه‌ها در استحکام و تزلزل خانواده از اهمیت زیادی برخوردار است؛ زیرا استفاده‌ی صحیح و یا نادرست از این شبکه‌ها رابطه مستقیم و معناداری در انسجام بخشی یا آسیب رسانی به نظام خانواده دارد. با توجه به بررسی‌های انجام شده، حوزه تعلیم و تربیت به سه بعد شناختی، عاطفی و رفتاری تقسیم می‌شود که شبکه‌های اجتماعی تنها در بعد شناختی یعنی آموزش دهی و افزایش آگاهی و مهارت افزایی در زمینه‌های مختلفی مانند: بهداشت، تغذیه سالم و مهارت‌های عاطفی و کلامی می‌تواند به تقویت و استحکام خانواده کمک کنند؛ اما در بعد عاطفی و رفتاری نه تنها تأثیر مثبتی نداشته بلکه خانواده را با آسیب‌های فراوانی روبرو کرده است؛ زیرا شبکه‌های اجتماعی به دلیل جذابیت‌های کاذبی که برای افراد ایجاد می‌کنند به تدریج آن‌ها را معتاد کرده و به موازات اعتیاد و حضور مستمر در این فضاها، افراد خانواده از نقش‌ها و مسئولیت‌های خود غافل شده و ارتباطات کلامی و عاطفی بین اعضا کاهش یافته است. از دیگر نتایج منفی این شبکه‌ها، ایجاد سوءظن و بدبینی زوجین نسبت به یکدیگر و روی آوردن به تجسس نسبت به یکدیگر از طریق شبکه‌های اجتماعی است که این خود، زمینه را برای ایجاد تنش‌ها و درگیری‌ها فراهم می‌کند. کاهش ارتباطات کلامی، سرد شدن رابطه زوجین و در نتیجه طلاق عاطفی و خیانت را به دنبال دارد. از دیگر کارکردهای منفی این شبکه‌ها، افزایش مصرف‌گرایی و تمایل به مُدگرایی است زیرا این شبکه‌ها در افراد نیاز کاذب ایجاد کرده و آن را به خرید و مصرف بیش از اندازه وادار می‌کنند که از نتایج آن وارد آمدن فشار مالی بر خانواده‌هاست بنابراین پیشنهاد می‌شود نهادهای مسئول دوره‌های سواد رسانه را به عنوان یک برنامه مهم در همه ارگان‌ها و نهادها داشته باشند و به افراد سواد رسانه در استفاده صحیح از این شبکه‌ها را آموزش دهند، خانواده‌ها ساعاتی از شبانه روز را برای با هم بودن و گفتگوی خانوادگی اختصاص داده و برای آن برنامه ریزی کنند؛ همچنین با شرکت در برنامه‌های مذهبی و فرهنگی به تقویت آموزه‌های دینی و اخلاقی خود کمک کنند.

منابع

قرآن کریم

- ۱- الزیارت، احمد حسن و دیگران، المعجم الوسیط، بیروت، انتشارات دار احیاء التراث العربی، چاپ ششم، ۱۳۸۷ ه.ش.
- ۲- بستان، حسین و همکاران، اسلام و جامعه شناسی خانواده، قم، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ پنجم، ۱۳۸۳.
- ۳- حسین زاده، علی، خانواده موفق، کاشان، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ دوم، ۱۳۹۱ ه.ش.
- ۴- حسینی، داوود، راهکار برقراری روابط سالم و سازنده در خانواده، تهران، انتشارات مرکز پژوهش های اسلامی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، چاپ دوم، ۱۳۸۴ ه.ش.
- ۵- رستمی، محمد علی، سبک زندگی، قم، انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (عج)، چاپ اول، ۱۳۹۷ ه.ش.
- ۶- رفیعی محمدی، ناصر، سخنرانی های استاد رفیعی ویژه خانواده، قم، انتشارات دارالمبلغین، چاپ شانزدهم، ۱۳۹۲ ه.ش.
- ۷- شیخ صدوق، ابن بابویه قمی، امالی، تهران، انتشارات کتابچی، چاپ ششم، ۱۳۷۶ ه.ش.
- ۸- شیخ صدوق، ابن بابویه قمی، من لایحضره الفقیه، قم، انتشارات جامعه مدرسین، چاپ دوم، ۱۳۶۳ ه.ش.
- ۹- صادق خانی، مرجان و صالحی، علی اکبر، طلاق عاطفی و اثرات آن بر فرزندان، قم، انتشارات لوح محفوظ، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه.ش.
- ۱۰- طباطبایی، سید محمدحسین، تفسیر المیزان، مترجم: سید محمدباقر موسوی همدانی، قم، انتشارات جامعه مدرسین، چاپ ششم، ۱۳۷۴ ه.ش.
- ۱۱- فرحبخش، کیومرث و خبازی، محمدرضا، شبکه های مجازی و خانواده، کاشان، انتشارات مرسل، چاپ دوم، ۱۳۹۶ ه.ش.
- ۱۲- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، قم، انتشارات دارالحديث، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ه.ق.

۱۳- معشوق بن علی، محمد، اخلاق در شش دین جهان، مترجم محمدحسین وقاری، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم، ۱۳۸۹ ه.ش.

۱۴- میرخانی، عزت السادات، رویکردی نوین در روابط خانواده، تهران، انتشارات سفیر صبح، چاپ اول، ۱۳۷۹ ه.ش.

۱۵- نمازی، حسن، پوریانی، جابر و میرقاسمی، سیده سارا، دینداری در فضای مجازی، تهران، انتشارات پشتیبان، چاپ اول، ۱۴۰۰ ه.ش.

مقالات

۱- افراسیابی، سیارخلج و شکوهی فر، «تبیین جامعه شناختی مدگرایی در بین جوانان»، نشریه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۳۹۴ ه.ش، شماره ۵.

۲- برات دستجردی، نگین «بررسی رابطه بین استفاده از شبکه های اجتماعی و اعتیاد به اینترنت و افسردگی در دانشجویان»، نشریه تحقیقات علوم رفتاری، ۱۳۹۱ ه.ش، شماره ۱۰.

۳- برون، مهرداد، «فضای مجازی و آسیب های آن در نظام خانواده»، نشریه مؤسسه جامع لوله سازی اهواز، ۱۳۹۶ ه.ش. شماره ۱۲.

۴- تقوایی، داود و آبکار، نرگس، «مقایسه نگرش صمیمانه نسبت به همسر در زنان متعهد در شبکه های اجتماعی»، پژوهش نامه اسلامی زنان و خانواده، ۱۳۹۶ ه.ش، شماره ۸.

۵- حضرتی صومعه، زهرا، «تاثیر استفاده از شبکه های اجتماعی بر ارزش های خانوادگی»، نشریه دانشکده علوم اجتماعی تهران، ۱۳۹۶ ه.ش، شماره ۵.

۶- خدایاری و دیگران، «اثربخشی آموزش مهارت حل مسأله بر صمیمیت زناشویی»، نشریه روانشناسی علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۹۰ ه.ش، شماره ۴۱.

۷- دهقانی، رحیم، «نقش زنانگی در مقوله اخلاقی غیرت»، فصلنامه اخلاق، ۱۴۰۰ ه.ش، شماره ۳.

۸- رهبر قاضی و کوشکی، «نقش جنسیت در مصرف گرایی سیاسی شهروندان»، نشریه پژوهش زنان، ۱۳۹۶ ه.ش، شماره ۱۵.

۹- سبحانی نیا مجتبی و سبحانی نیا، محمدتقی، «انحراف در غیرت ورزی و پیامدهای آن در آموزه های اسلامی» فصلنامه اخلاق، ۱۳۹۸ ه.ش، شماره ۱۹.

- ۱۰- سیدی نیا، س، «مصرف و مصرف گرایی از منظر اسلام و جامعه شناختی اقتصادی»، بی جا، ۱۳۸۸.ش.
- ۱۱- صفایی راد و دیگران، «رابطه بین تعارض زناشویی با طلاق عاطفی زنان»، فصلنامه پژوهش اجتماعی، ۱۳۹۰.ش، شماره ۵.
- ۱۲- فراست، زهرا، «بررسی و مقایسه کنترل و رضایت زناشویی در بین زنان»، پایان نامه، دانشگاه تربیت معلم تهران. ۱۳۸۱.ش.
- ۱۳- فیلی و دیگران، «نقش الگوی مطلوب شبکه اجتماعی در تحکیم بنیان خانواده»، نشریه علمی-فرهنگی-تربیتی زن و خانواده، ۱۴۰۱.ش، شماره ۱۷.
- ۱۴- کرامتی مقدم، مجید و دیگران، «مروری بر تأثیرات شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری و تشدید مصرف‌گرایی و مدگرایی در جامعه»، نشریه پژوهش‌های نوین در کارآفرینی، ۱۴۰۰.ش، شماره ۳.
- ۱۵- کفاشی، مجید و سرآبادانی، سمیه، «رواسازی مقیاس سنجش تأثیرات اینترنت بر ارزش‌های تربیتی خانواده»، دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۳۹۳.ش. شماره ۳.
- ۱۶= کیانی، مسعود و دیگران، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر روابط زوجین نقش حسادت و نظارت زناشویی»، فصلنامه علمی ترویجی در حوزه اخلاق، ۱۳۹۹.ش، شماره ۳۰.
- ۱۷- نجفی اصل و طالب، «آسیب‌شناسی تحولات الگوی مصرف: مصرف گرایی و تجمل پرستی»، نشریه علوم اجتماعی، ۱۳۹۵.ش، شماره ۷.
- ۱۸- یزدانی و دیگران، «تحلیلی بر کیفیت زندگی زنان دچار طلاق عاطفی»، ۱۳۹۲.ش، شماره ۶.